

Incidències

Poesia catalana i esfera pública

editat per Elisabet Gayà, Mercè Picornell i Maria Ruiz

Poètica de la intimitat i recepció en lectors adolescents

Un estudi de cas a partir de *Fragments*
de Gaspar Jaén

Alexandre Bataller
(Universitat de València, Espanya)

Abstract *Fragments* (1991) by Gaspar Jaén, a book that expresses intimate feelings related with the experience of a history of homosexual love already finished, is discussed as a case study to analyse its reception among teenagers. With this purpose, a didactic sequence including poetry reading and writing, a dialogue with Jaén and a literary trip was presented to a group of A-level students. The analysis focuses on both the written production of these students and a poetry reading session of *Fragments*. The plurality of interpretations has been classified in different categories which highlight the potential of poetry to encourage poetry reading and detecting cultural topics. Moreover, the personal knowledge of the author and his literary geography also contributes to promoting the students' interest in his work. Poetry is a literary genre especially adequate to represent the author's privacy and this seems to make it more engaging for teenage readers.

Resum 1 Ancoratges teòrics. – 2 *Fragments* de Gaspar Jaén i Urban. – 3 Objectius de la investigació. – 4 Metodologia de l'estudi. – 5 Anàlisi de les dades. – 5.1 Primera fase de recepció. – 5.2 Segona fase de recepció. – 5.3 Categories de recepció. – 5.4 Viatge literari. – 5.5 Interpretacions d'estudiants del curs 2000-2001. – 5.6 Recepció del llibre en alumnes universitaris. – 5.7 *Fragments* com a disparador de l'escriptura poètica. – 6 Conclusions.

Keywords Literary reception. Teenage reader. Poetic privacy.

1 Ancoratges teòrics

En els darrers anys, les recerques sobre els hàbits lectors dels adolescents han experimentat un creixement evident.¹ En aquest sentit, el seguit d'interrogants que motiven i retroalimenten la tasca docent i investigadora de

1 El present treball s'emmarca dins el projecte «La poesia experimental catalana (1959-2004): características, relaciones internacionales y genéricas, recepción entre los más jóvenes». Gobierno de España - Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Ref. I+D FFI2013-41063-P.

la professora Guadalupe Jover mostren un ventall significatiu dels reptes que planteja aquest camp de recerca:

¿Quins llibres han llegit fins als seus dotze, tretze o catorze anys? ¿Per què els van llegir? ¿Què els han semblat? ¿Quins han llegit amb fruïció i quins han abandonat abans d'arribar a la segona pàgina? ¿Quins són els textos que interessin els adolescents? ¿Quins factors intervenen en les seves actituds i preferències lectores? ¿Quins llibres **ensenyen** a llegir i quins es converteixen en obstacles insalvables? ¿Quins sabers, quines destreses, i quins interessos faciliten l'accés de nens, nenes o adolescents a uns llibres o altres? ¿Quines repercussions tenen les seves lectures en el seu desenvolupament personal? ¿Què passa pels seus caps - en les seves ments - mentre llegeixen? ¿Com construeixen la seva interpretació? ¿Què podem fer - i què hem d'evitar - per contribuir a fer d'ells més bons lectors? (Jover 2007, pp. 86-87)

Per als adolescents, com s'esdevé en el cas dels lectors adults, la poesia és un gènere minoritari. Així ho manifesten les xifres de vendes o de préstecs bibliotecaris, tot i que, com a pràctica social, els recitals i altres menes de manifestacions poètiques no són infreqüents. Al món escolar, també, la lectura de llibres de poesia és sempre subsidiària del monopoli lector que exerceixen els gèneres narratius. Com a eix de propostes didàctiques, és habitual el seu tractament com a joc verbal en els nivells d'infantil i primària per passar a ser considerada com un gènere apte per a l'expressió de l'experiència personal en la secundària. En ocasions, es té en compte l'ús del llenguatge poètic que sura en les creacions i lectures espontànies dels adolescents. Com afirma Ramón Llorens (2008) existeix una consciència poètica en l'adolescent, que es detecta en múltiples manifestacions del discurs poètic dins el context comunicatiu adolescent: missatges per telefonia mòbil, versos en diaris i agendes, lletres de cançons, etc. Amb una certa intuïció Georges Jean apuntava que «ese adolescente que detesta los poemas 'de la clase' los escribe a escondidas a su amiguita de turno» (Jean 1996, p. 165).

Alguns recursos didàctics i estratègies metodològiques posades en pràctica es proposen aconseguir que els adolescents se senten atrets per la lectura poètica i manifesten interès per buscar en la poesia la resposta a alguns dels seus interrogants vitals. En el cas de l'educació afectivosexual s'han plantejat aproximacions interessants a partir de la poesia de Luis Cernuda (Cantero 2009). Precisament, s'ha destacat la poesia com un espai on l'escriptor homosexual pot adoptar visibilitat cultural i una posició enunciativa, un «sitio de resistencia al régimen de la heterosexualidad obligatoria y al orden social heteronormativo» (Álvarez 2010, p. 15).

Com volem remarcar, la poesia resulta una eina essencial per a l'etapa adolescent, un moment cabdal en la construcció del jo personal. Ens

interessa especialment la literatura centrada en la intimitat (d'*intimus*, superlatiu d'*interior*), concepte que relaciona tant l'íntim com el privat, el biogràfic i el públic. Com afirma la professora argentina Laura Scarano la intimitat s'apropia sovint d'allò biogràfic i «la literatura juega precisamente con esa ilusión de reconstrucción nunca verificable» (Scarano 2009, p. 220). Fins i tot allò viscut és una construcció literària, fins al punt que la poesia crea la vivència, com ja s'esdevenia des de la poesia trobadoresca: («Lo vivido es encontrado [trovato] a partir de lo poetizado y no viceversa» (Agamben 1999, p. 110).

En el present treball ens plantegem una anàlisi del funcionament de la recepció del discurs poètic entre els adolescents. Partim d'Umberto Eco (1981), el qual considera la lectura com una 'activitat cooperativa' en la qual el destinatari o lector és el principi actiu de la interpretació, i del concepte d'intertext, entès com la percepció, pel lector, de les relacions entre una obra i les altres que l'han precedit o seguit: «An intertext is one or more texts which the reader must know in order to understand a work of literature in terms of its overall significance» (Riffaterre 1991, p. 56). En concret, el professor Mendoza (1996) ha mostrat el paper de l'intertext com a mediador entre la competència literària i les estratègies de lectura. Partint del coneixement del procés de recepció lectora, de les seues fases i de les estratègies de lectura que ha de desenvolupar un lector competent, trobem dissenys de seqüències didàctiques a partir de textos poètics, que tenen en compte el component de la recepció:

el lector de poesía suele ser un analista que lee y relee el texto construyendo su interpretación en una especie de espiral. Esta particularidad de la lectura poética nos obliga a diseñar secuencias de recepción donde sea posible e incluso necesario releer, volver sistemáticamente al mismo texto para practicar el camino en espiral. (Ramos, Ambrós 2008, p. 145)

En el camp de la recerca, trobem estudis que exploren dades procedents de l'escriptura reflexiva de joves adolescents a partir de la interpretació dels textos poètics. A partir de l'anàlisi discursiva de textos procedents de lectures primeres i segones Daniela Cavalli (2011) valora l'escriptura intermediària com un espai de llibertat expressiva, al temps que considera que no és capaç de diferenciar si aquestes escriptures tenen com a finalitat trametre una interpretació escolar al docent o si esdevenen un autèntic mitjà per a la comprensió del text poètic i, per tant, per a l'ampliació de la competència literària. El concepte d'«escrits intermediaris» (Chabanne, Bucheton 2002) designa aquelles produccions associades a situacions d'elaboració transitòries. Són 'escrits reflexius' les ressenyes, les exposicions i els comentaris de lectura, que poden ser emprats com a instruments d'observació que ens permeten percebre les dinàmiques discursives i cognitives.

Sobre el concepte de la interpretació lectora des d'una perspectiva didàctica, partim dels plantejaments de J. L. Dufays (2007), el qual diferencia dos nivells bàsics d'interpretació. Un primer nivell, basat en la **comprensió** immediata, centrat en estereotips compartits i/o elementals, i un segon nivell, basat en la **interpretació**, que situa el primer en un marc més ample. Tot i la capacitat polisèmica dels missatges i la pluralitat interpretativa dels textos, coincidiríem, amb Dufays, que el límit de la consideració de les recepcions dels alumnes és el sentit comú:

on ne peut ignorer les limites de la démarche, qui tiennent au risque du subjectivisme, au danger de faire croire aux élèves que chacun peut construire son sens sans considération du contexte d'énonciation. Pour contrecarrer ce risque, il est possible pour l'enseignant d'articuler la prise en compte de la pluralité des interprétations avec celle du sens commun. (Dufays 2007, pp. 83-84)

La relació entre aquests dos tipus de recepció lectora és més un *continuum* que no pas una oposició, com mostraria l'esquema bimembre següent:

Lectura ordinària	Lectura acadèmica
Emotivitat	Racionalitat
Simplicitat i univocitat	Complexitat i polisèmia
Referencial	Intertextual

2 *Fragments de Gaspar Jaén i Urban*

Fragments, premi Octubre de poesia 1990, el quart llibre del poeta il·licità Gaspar Jaén (vid. Bataller 2009 i Bataller 2012), és un recull poètic compost per trenta poemes, escrits en versos alexandrins sense rima, on es desenvolupa una història d'amor, ja exhaurida, on el record passa a ser matèria poètica. El llibre començà a ser escrit l'hivern de 1986, entre València i l'Hort de Motxo d'Elx - «Passava les vesprades a la cambra de l'hort, | mesurava aquests versos que em parlaven de tu» (Jaén 1991, p. 34) - i es continuà la tardor de 1987.

El llibre és, en síntesi, el relat d'una història d'amor quan aquesta ja ha acabat, amb la connotació homosexual i classista, d'evocació passoliniana - «descriu el desenvolupament d'una història vulgar - classista, homosexual, passoliniana» (Parcerisas 1992, p. 5) -, amb un especial sentit de sinceritat - «dring d'autenticitat íntima absolutament insòlit en la poesia valenciana» (Sòria 1997, p. 211). Considerem que el llibre conté sentiments que enganxen amb l'adolescència, perquè la història d'amor viscuda és una mena de bany de joventut, «sentiments que no se t'han perdut, que

tenies una mica amagats» (Jaén 2000, s.p.). El poeta descriu la vivència amorosa com un retorn cap als sentiments adolescents: «m'assaltaren, estranys, uns antics sentiments | com si un adolescent dintre meu habitàs, | aquell adolescent que vaig ser anys arrere» (Jaén 1991, p. 30).

Es tracta, no cal dir-ho, d'un amor difícil. Una història d'amor entre homes, que ens recorda «l'amor que no gosa dir el seu nom», aquell vers escrit per l'amant d'Oscar Wilde, emprat en la seua contra pel jutge que el jutjà el 1895:

Amor secret dels homes, flor o neu, tacte càlid
del que cap rastre queda quan arriba la fi.
Trist amor que, amb el gaudi, duu soledat i pànic,
la por de delatar-se com un fosc criminal.
(Jaén 1991, p. 22)

A més, es remarca una distància d'edat entre els amants: «les dolces pluges noves que per a mi portaven | aquells dèneu anys teus» (Jaén 1991, p. 16). I, també, una evident diferència social i professional: «Portaràs al treball l'ombra de la fatiga; | en la granota blava, taques d'oli, brutícia» (Jaén 1991, p. 35).

La història d'amor està localitzada en uns espais concrets. S'hi esmenta la ciutat d'Elx i la comarca del Baix Vinalopó: «Duies dins teu el gust del poble, les mateixes | arrels que jo portava, una cultura agrària, | el mateix cel als ulls, un mateix dialecte» (Jaén 1991, p. 19). I, també, hi són al·ludides unes altres ciutats i uns microespais com són els bars: «Tornareu a cercar els bars d'altres ciutats, | la neu a la muntanya, la cambra d'un hotel» (Jaén 1991, p. 10), «I moltes nits encara | vaig buscar per obscurs ports, bars i carreteres | el teu cotxe verd, vell, que no he tornat a veure» (Jaén 1991, p. 30).

El propi poeta, valorà davant un públic adolescent l'expressió d'aquesta intimitat com a «cant de llibertat»:

No és un llibre del qual haja fet lectures públiques perquè crec que és un llibre d'una gran intimitat. I si només en esta ocasió he acceptat és perquè els anys han seguit passant, i els anys t'allunyen fins i tot dels teus propis actes i del teu propi present. I, per tant, tants anys després és possible retornar amb una certa amabilitat, amb una certa condescendència cap als sentiments que van ser teus, però que ja no ets tu. [...] El llibre és prou explícit. Tots l'heu llegit. El llibre fa quinze anys que el vaig escriure. Hi havia un rerefons que alguns lectors que han treballat el llibre han vist, que era un cant de llibertat. A l'opció sexual, a la llibertat en les manifestacions amoroses, etc. (Jaén 2000, s.p.)

3 Objectius de la investigació

Amb aquest treball pretenem destriar les diferents fases de la recepció del text poètic en adolescents, les quals ens ajudaran a millorar el procés de comprensió i interpretació dels poemes. En concret, partirem d'un text que expressa literàriament la intimitat d'un jo en relació a un amor difícil, per diverses raons socioculturals. Arribats en aquest punt, volem determinar de quina manera la lectura pot contribuir al procés de maduració dels adolescents. I, un tercer objectiu, complementari dels anteriors, consisteix a comprovar la importància del contacte directe amb l'autor dels textos per tal d'incentivar l'interès i la comprensió de la seua obra.

El context principal de la investigació, que tot seguit detallem, el constitueix el grup de 80 alumnes, estudiants de tercer de BUP, de l'IES Campanar de València, que durant el curs 1999-2000 llegiren el llibre *Fragments*. El gener de 2000, com hem esmentat adés, el poeta il·licità mantingué un diàleg sobre aquest llibre amb aquests lectors adolescents. Davant l'auditori, el poeta recordà el criteri d'utilitat de la poesia i la necessitat imperiosa d'escriure aquests versos: «Que una història personal es convertisca en un acte col·lectiu. Un espill on qualsevol es puga reconèixer» (Jaén 2000, s.p.). Amb anterioritat al curs 2000-2001 que ens ocupa, havíem engegat al centre un «club de lectura», a partir de diferents gèneres literaris. Per tal de contextualitzar les lectures poètiques que havien circulat en aquest moment i context senyalem que els llibres més llegits, per ordre de lectors, havien estat els següents: *Llibre de Meravelles* de Vicent Andrés Estellés, *L'Hotel París* de Vicent Andrés Estellés, *Fragments* de Gaspar Jaén, *Tirant de Rock*, *69 poemes d'amor* de Vicent Andrés Estellés i *Versos per a Anna* de Marc Granell.

Per contrastar aquestes dades, amb joves lectors del temps present, amb una diferent formació sociocultural i lectora, prendrem com a segon objecte d'anàlisi la lectura de *Fragments* que tingué lloc dins el programa dels «Clubs de Lectura», a la Biblioteca d'Educació de la Facultat de Magisteri de la Universitat de València, el dia 8 de maig de 2014.

4 Metodologia de l'estudi

Per al nostre estudi sobre la recepció lectora d'una obra poètica en lectors adolescents, distingim dos moments diferenciats. Un primer, allunyat en el temps, fixa l'atenció un ampli conjunt de lectures sobre *Fragments* durant el curs 1999-2000, que comptaren amb la presència medidora de l'autor. Un segon, datat el 2014, pren com a subjectes d'anàlisi lectors joves del temps present, en aquest cas universitaris, que s'acaren amb el text poètic sense cap referència prèvia. El contrast de mirades pretén prendre en consideració les lectures de les generacions joves actuals, que viuen un

temps amb canvis socials evidents respecte a l'anterior moment, com ara la Llei 13/2005 que ha oficialitzat el matrimoni homosexual a Espanya.

El primer moment de la recerca es basa en una tècnica indirecta, centrada en l'anàlisi de fonts secundàries obtingudes de les produccions dels estudiants a partir de diferents textos i gèneres escolars. En el segon moment de la recerca hem accedit a fonts primàries, amb el contacte directe amb els lectors, per mitjà de l'entrevista personal i l'observació directa.

Els materials que prenem com a base del nostre estudi són el resultat d'un dispositiu didàctic, desenvolupat en diverses fases, que com a docent investigador vaig plantejar als estudiants. Els tres moments de la seqüència didàctica foren els següents:

- a. Lectura, comentari i escriptura dels textos poètics (08-11-1999)
- b. Visita de l'escriptor al centre (21-01-2000)
- c. Visita dels alumnes a la casa del poeta (04-05-2000)

Per fer-ne l'estudi, emprem el camp de l'anàlisi de contingut', tècnica d'investigació per a la descripció objectiva sistemàtica i quantitativa del contingut manifest de la comunicació. En concret, de l'anàlisi del contingut dels textos mitjançant la classificació en 'categories' dels elements o continguts manifestos dels missatges. En aquest sentit, Krippendorff defineix l'anàlisi de contingut com «una tècnica de investigació destinada a formular, a partir de ciertos datos, inferencias reproducibles y válidas que puedan aplicarse a su contexto» (1990, p 28). Extraurem, doncs, inferències contingudes, explícites o implícites, en els textos estudiats, que puguen ser aplicables a contextos escolars semblants.

La codificació de l'anàlisi qualitativa de contingut serà inductiva, amb la identificació de temes, categories o dimensions que ens semblen rellevants. Segons Bardin, el procés de categorització «es una operación de clasificación de elementos constitutivos de un conjunto por diferenciación, tras la agrupación por analogía, a partir de criterios previamente definidos» (1996, p. 90). El nostre criteri de classificació, nascut de categories temàtiques, apunta a una sèrie de motius literaris.

La nostra metodologia, qualitativa, es basa en l'anàlisi dels textos produïts pels estudiants: la relació de preguntes per a formular al poeta, les ressenyes globals del llibre, els comentaris i interpretacions de poemes del llibre, les ressenyes de l'acte amb l'autor i els fragments dels dietaris dels estudiants referits a la visita a Elx. La pròpia observació personal, com a docent investigador, compta amb el suport de la transcripció de l'enregistrament en vídeo del diàleg del poeta amb els estudiants. Hem seleccionat aquelles dades que hem considerat exhaustives, representatives, homogènies i pertinents.

Per a l'estudi amb els alumnes universitaris, hem emprat també una metodologia qualitativa, que inclou l'anàlisi observacional de la interacció esdevinguda durant la tertúlia literària, l'anàlisi de continguts, a partir de

la relació escrita de preguntes que plantejarien a l'autor i unes posteriors entrevistes semiestructurades amb dos dels lectors participants.

5 Anàlisi de les dades

5.1 Primera fase de recepció

Abans de procedir a la lectura comentada, en un primer nivell de recepció que implicava la comprensió, es va demanar als estudiants que triaren un poema del llibre i que en feren un breu comentari. Curiosament, en tots els casos es donava una lectura heteronormativa, en concret es passava per alt que tant l'amat com l'amant, el jo poètic i el destinatari dels versos, foren una parella del mateix sexe:

M'ha agradat perquè el poeta recorda un amor perdut amb el qual diu que va aprendre molt sobre el món. Parla amb l'amada perduda... Així intenta que ella s'adone del que ha perdut. (Daniela)²

En aquest poema, li demana a la seua estimada que quan siga més major i es pose a recordar els amors que ha conegut, el recorde a ell també. I li diu que ell es troba lluny, perquè es troba fora del món que va fer tots dos, i en el qual es troba ella. (Aitana)

5.2 Segona fase de recepció

En una segona fase, una vegada compartida la mediació escolar en la sessió amb el docent i els companys, després d'una lectura més interpretativa, alguna de les alumnes anteriors capgirava el sentit de la seua interpretació inicial, com mostren els seus escrits de valoració final:

que el món comprega el sentiment d'homes que s'estimen entre ells i els comprega. [...] Les condicions no són les mateixes per a ells que per a la resta de parelles... Així les relacions no poden durar molt de temps i eixa és la seua maledicció. (Aitana)

2 Els noms reals dels estudiants han estat substituïts per noms ficticis, tot respectant-ne el gènere.

5.3 Categories de recepció

Als alumnes participants en la segona fase de la seqüència, la visita del poeta al centre, se'ls demanà la redacció d'una relació de preguntes destinades a l'autor del llibre. Hem comptabilitzat un total de 66 propostes de preguntes, escrites per 21 alumnes (12 xiques i 9 xics). Del conjunt, hem diferenciat set tòpics literaris, que funcionen com categories de recepció: l'amant, el record, el temps, l'amor, la sinceritat, la intimitat i els espais.

El primer grup de preguntes tenen a veure amb la curiositat per saber de l'altre, de l'**amant**. Se centren a conèixer quina va ser la reacció del 'tu', del destinatari dels versos:

Ha parlat amb la persona que estimava després de la publicació del llibre? (Xavier)

Sempre parla de la mateixa persona? (Andrea)

Saps què pensa la teva antiga parella del teu llibre? (Clara)

Saps si eixa persona ha llegit aquest llibre? (Mar)

T'ha dit alguna cosa? Quina? (Mar)

Faries un altre llibre del que sents per eixa persona, ara que ha passat el temps i el veuràs d'una altra manera? (Mar)

Realment li desitja sortir al 'protagonista' d'aquest llibre, no l'omplin l'odi ni la recança? (Hèctor)

Els interrogants apunten a indagar què és allò que li resta en el present al 'jo' de la memòria del 'tu'. Tot això ens apunta a la relació que s'estableix entre el **record** i l'escriptura:

Ja t'has oblidat d'aquell amor per complet? (Ona)

Si al llibre conta tot el que va passar, per què diu que el futur acabarà amb els seus records si el temps ja ha passat i encara pensa en ell? (Núria)

Quan diu: «no res haurà existit d'allò que no escriga», vol dir que només escriurà d'allò que vol recordar? (Núria)

Al poema XXII diu que es va aïllar de tot. Per què? Per a recordar-lo o per a superar la ruptura? (Núria)

És el llibre una forma de deixar enrere tots els records d'ell? (Núria)

Agrupem en aquesta categoria qüestions referides al **temps** transcorregut entre la vivència de l'experiència amorosa i l'escriptura dels poemes:

A la fi de *Fragments* posa que vas començar a escriure'l a 1987 i que l'acabares a 1991; sols tardar tant de temps en escriure els teus llibres? (Lara)

El que has escrit, és el que pensaves quan això estava recent o quan havia passat el temps? (Mar)

Què penses o quina sensació et dóna ara, llegir el llibre i trobar el que vas escriure abans? (Mar)

Es sent millor ara, una vegada que la seva història ha quedat escrita? (Helena)

Què sentiments et recorren quan lliges de nou *Fragments*? (Clara)

Inevitablement, es plantejaven preguntes sobre la vivència de l'**amor**, sobre l'enamorament i, molt concretament, sobre la seducció pel cos jove:

Ompli el sentiment amorós la seva vida, igual que aquest llibre? (Hèctor)
T'has tornat a enamorar tan bojament? (Ona)

Per què li dóna tanta importància a un cos jove? Creu que així vostè també ho és? (Hèctor)

Molts dels interrogants giren al voltant de la **sinceritat** en el relat de la història amorosa. Tot i haver-se comentat prèviament a l'aula, alguna qüestió encara vol indagar en el fet que el destinatari dels versos siga un home:

Al llibre de *Fragments* has sigut molt sincer contant la teua història, no et dóna un poc de por que ho puguem saber tot de les teves relacions? (Lara)

La història narrada en *Fragments* és real, o és únicament imaginària? (Xavier)

Si la història és certa, no és una forma exagerada de contar la intimitat? (Xavier)

Segons alguns detalls, pareix que la persona a qui et refereixes en els poemes és un xic, açò és veritat o simplement ha sigut per a crear impacte als lectors perquè continuen llegint? (Víctor)

Connectada amb la categoria anterior, hi ha la referida a l'expressió de la **intimitat**. Un dels enigmes que es vol conèixer és la relació del poeta amb el professor que el convida:

Com és que es va decidir a fer uns versos tan directes? (Eva)

Quina és la causa per la qual no volia parlar de *Fragments* a la conferència? (Xavier)

Li costà decidir si publicaria o no aquest llibre? (Xavier)

Com conegueres Àlex Bataller? (Gabriel)

Els **espais** que desperten majors interrogants són bàsicament la casa de l'hort i, també el bar, que segurament no té el mateix sentit referencial per al jove que pregunta que per al poeta interrogat.

Quins llocs t'inspiren a escriure? (Paula)

Als teus poemes surt molt «la cambra de l'hort», és allí on escrius tots els teus poemes? Vull dir que si és el teu lloc d'inspiració? (Lara)

Quan es sent buit, sempre s'aferra en els seus records al seu hort?

(Andrea)

Moltes accions es desenvolupen en un bar, té millors records en aquest lloc? (Andrea)

5.4 Viatge literari

Aproximadament la meitat dels alumnes assistents a l'acte amb l'escriptor a València, decidiren viatjar a Elx per conèixer en primera persona la casa de l'Hort de Motxo, on fou escrit el llibre. Així ens descrivia el seu interès una alumna: «Tots vam passar una estona molt agradable al costat de Gaspar i esperem amb ansietat el moment de tornar-li la visita» (Eva). A partir de la visita dels alumnes a la casa del poeta (04-05-2000) se'ls animava a l'escriptura d'una entrada en el seu dietari personal, que era aleshores el projecte d'escriptura proposat. Aquesta visita a la casa de l'Hort de Motxo, on foren escrits els poemes, tancava la seqüència i oferia les darreres interpretacions, centrades amb la vessant personal de l'autor:

Durant el dia vam estar amb Gaspar Jaén. Em va semblar un home interessant, com misteriós, vull dir que semblava que dugués un món interior immens dins seu i del que molt poc isqués a l'exterior. En molts moments vaig intentar saber el que estava pensant, el que opinava sobre nosaltres i com ho estava vivint tot per dins. (Alba, 5 de maig, «Les palmeres del sud»)

Mentre estàvem dins l'Hort de Motxo m'ha donat la sensació que el temps es parava, allí estaven aquelles palmeres i aquella casa, ja velles, alienes a tot el de fora però conscients que el seu temps s'acabava. (Lara)

És dissabte i són les 12.45 i estic feta pols. Vam vindre ahir per la vesprada del nostre al·lucinant viatge. Estic trista [...], em sent malament d'haver tornat d'Elx. Crec que les palmeres m'han marcat més del jo em pensava... Però sobretot el que trobe molt a faltar són les paraules sàvies de Gaspar Jaén. [...]. Ens deia fins l'última cosa del lloc per on passàvem, ens contava la seua història, el seu passat en eixe lloc, i deixava que cadascú es muntara una historieta al cap. El que més m'agradà és l'Hort de Motxo. [...]. La seua expressió a la cara, els seus sentiments per eixa antiga casa... Però, si va mostrar-nos fins i tot el seu bressol! Açò va ser massa per al meu cor! (Mar, 5 de maig, «Va sorprendre'm més del que pensava»)

5.5 Interpretacions d'estudiants del curs 2000-2001

L'experiència lectora del curs 1999-2000 tingué una continuïtat puntual en cursos posteriors, amb lectures voluntàries del llibre, que donaren lloc a ressenyes de les quals en tenim mostres documentals. El curs 2000-2001 demanàrem als alumnes que feren una ressenya d'un llibre de poesia a triar entre els que feien part d'una ampla llista. Les ressenyes havien d'anar encapçalades per un títol i comptar amb una puntuació numèrica. Els qui optaven per *Fragments*, desconeixien l'experiència del curs anterior, fet que ens retorna al primer nivell de recepció, tal com l'hem definit abans, amb interpretacions diverses, com aquesta que intenta reconstruir la clau narrativa del llibre:

M'agradaria aclarir que potser no he arribat a interpretar molt bé el significat concret d'aquest poema. Açò no seria perquè no m'haja llegit el llibre sinó que el que ocorre és que no entenc molt bé la poesia si no tinc algú que m'ajude. Aquest llibre [sic] que, per al nivell que tinc, relacionat amb la comprensió de la poesia, es podria dir que no està a l'altura d'aquest poema. A pesar d'açò jo he fet el que he pogut i he arribat a llegir-me el llibre dues vegades. Amb açò he arribat a la següent representació de la història que es narra. [...] La trama principal del relat té lloc a Elx, el poble dels dos amants. He entés que és una parella de xics enamorats que s'ha separat perquè el xic més jove no recolzava fermament aqueixa relació pels motius anteriors. [...] L'autor, que encara no ha superat la situació, descriu les situacions anímiques que li provoca l'absència de l'altre. Fins que, amb el pas del temps, supera la frustració i la desesperança que l'inundava, arribant a assumir la situació. (Maria, «Desengany amorós», 5-11-2000; puntuació: 5.5)

Una altra lectura, la representa aquesta segona mostra, que vol prendre el llibre de poesia com una mena de manual d'autoajuda, basat en un suposat missatge de superació de les dificultats:

Finalment, dir que amb aquest llibre l'autor ens vol fer arribar una espurna del dolor que va patir i crec que si haguera pensat només en ell mateix el llibre no haguera sigut publicat, perquè el seu contingut és molt íntim i el que Gaspar vol fer-nos entendre amb la seua obra és que no tinguem por d'expressar els nostres sentiments a pesar de viure en una societat tan discriminatòria, falsa i intolerable com aquesta i, per una altra banda, dir-nos que problemes que avui ens pareixen molt greus es superen i podem refer-nos de qualsevol dificultat al llarg de la nostra vida i que no ens hem de desmoralitzar perquè un aspecte de la nostra vida vaja mal... (Víctor, «Sentiments íntims»; puntuació: 7.2)

5.6 Recepció del llibre en alumnes universitaris

L'última fase del nostre estudi ha estat el club lectura, realitzat a la Biblioteca Maria Moliner de la Universitat de València, el 18-5-2014, que ens ha ofert elements de contrast respecte a la lectura fins ara ací descrita, amb uns lectors, uns contextos i un temps diferents. Els proposarem una relació de les preguntes que farien al poeta i, entre les qüestions que plantejà Joana, una estudiant de 22 anys, trobem semblances amb les d'aquells adolescents del passat que hem descrit:

Vosté ha viscut les experiències que conta als poemes?
L'ésser humà del que es parla als poemes és una representació d'un amor platònic o real?

Per la seua banda, un estudiant més veterà, Ferran, de 39 anys, amb un perfil de lector fort – també en poesia – proposà unes qüestions que s'acosten a una lectura més personal:

Els teus versos destil·len l'antiga lluita entre la bellesa i l'intel·lecte, on l'intel·lecte és derrotat, n'ets conscient de fins a quin punt caus en l'exaltació d'allò superficial?
Quant hi ha d'utilitzar i mostrar la teva «superioritat» sociocultural en el destí d'aquests versos? El teu amat ni els considerarà ni els llegirà, com et sents amb això? Per què penses que no li van interessar?

Per completar-ne la visió, matinguérem un parell d'entrevistes semiestructurades, la primera amb Jordi, de 22 anys, afeccionat a la poesia, el qual ens oferí una lectura prou explícita:

les restes després d'una desafortunada relació amorosa..., un amor que no es podia mostrar, un «amor secret dels homes»... mostra el seu patiment, la seua solitud, el gran enyor que pateix... només vol que el seu estimat també conserve uns fragments com els que ell conserva.

La segona entrevista tingué com a destinatari Ferran, l'estudiant abans referit, de la qual en mostrem uns extractes prou explícits d'una lectura i interpretació molt personal:

Història d'amor que no em crec en cap moment... Mostra un elitisme social, cultural i econòmic. No és una relació equitativa: són dos mons que no es troben en igualtat de condicions. És una venjança aprofitant la superioritat. És com un *tour de force*: és com dir-li «mira el que jo sóc capaç de fer!». És una demostració de talent, molt egoista, per desamor. Ell fa trampa, fa una reconstrucció de l'amor. L'amor és sempre

una invenció, és una projecció. Jo em queixe, però em reconec en eixa projecció... En l'època de publicació seria un llibre molt valent. I, a més, a Elx, que no és Nova York!

5.7 *Fragments com a disparador de l'escriptura poètica*

Amb anterioritat a la seqüència que ací hem descrit, havíem experimentat les possibilitats de la poesia de Gaspar Jaén com a element disparador de l'escriptura poètica en poemes diversos, que en prenen algun motiu, algun element (Bataller 2010). Com a mostra, assenyalem el poema «Demà» d'Àlícia Hinarejos, una excel·lent alumna i poeta, on es percep, a més, la lectura del poema elegíac «Cambra de mapes» del mateix autor. La lectura del text apunta a una lectura basada en els elements més elegíacs: l'absència, l'enyor, el record i l'escriptura poètica:

Demà

Demà els teus versos seran fulles
i com les fulles lleus suraran a l'aire
de la meua memòria. Una nit creuré
haver-les oblidat per sempre. Una nit.
I, de sobte, milers de mapes s'obriran
a una cambra de llàgrimes i records.
Recordaré, sobtadament, paraules breus
i modestes. La grandària del precipici.
L'abisme obscur dels teus sentiments.
Una nit travessaré la meua vida com una ona
i recordaré dies que hauran passat per sempre.
Sense adonar-me'n, els pensaré amb paraules.
Amb versos, i sense adonar-me'n, seran teus.
Seran frases que parlaran d'absències, de nits negres.
De palmeres com temps, que esperen...

A quin demà, a quin record, amb quin punxant enyor
l'angúnia dels teus versos m'estarà esperant sempre.
(Hinarejos 1998, p. 227)

6 Conclusions

Després de l'anàlisi i discussió de les diferents dades que hem recollit i posat en relació, extraiem unes primeres conclusions que donen resposta a les nostres preguntes inicials. Hem constatat que la literatura autobiogràfica i, en concret, l'expressió literària de la intimitat per mitjà del gènere poètic contribueix al procés de coneixement i maduració dels adolescents. En aquest sentit remarquem la importància de la tria dels textos poètics que puguen ser significatius per donar respostes a les experiències personals i vitals dels adolescents. L'obra estudiada, *Fragments*, és un llibre que dóna peu a aquesta càrrega suggestiva i provocadora entre lectors joves, de manera semblant com s'esdevenia amb la poesia de Cernuda, «que provoca una corriente de empatía que incita a que los alumnos busquen en los textos ecos vitales de sus propias experiencias» (Cantero 2009, p. 95). La categorització obtinguda de l'anàlisi de continguts ha donat com a resultat una variada relació de tòpics literaris en relació a les etapes de l'amor. El reconeixement dels tòpics literaris presents als textos poètics (que en aquest cas apunten a l'amor, la intimitat, la sinceritat, el record o el temps) amplien de forma significativa l'intertext lector.

L'experiència descrita i observada mostra com el gènere poètic constitueix un mitjà idoni per fer percebre als lectors joves els tòpics i malentesos culturals. Els estudiants han de qüestionar i avaluar el seu procés de comprensió i interpretació dels poemes. En aquest sentit, les recepcions lectores adolescents poden ser un punt de partida per reconciliar els joves amb la lectura poètica. En el procés de recepció lectora, hem diferenciat entre les lectures primeres, no dirigides, i les lectures segones, fruit de la interacció amb altres lectures. Tant si són més encertades com si ho són més esbiaixades, cal respectar aquestes interpretacions lliures. Reivindiquem les pràctiques docents que possibiliten les lectures primeres i intermèdies – en forma de comentaris orals o escrits, ressenyes escrites, etc. – que abonen una interpretació lectora directa prèvia a la mediació exercida per la veu docent o pel contrast posterior amb les veus i comentaris dels companys, en forma de tertúlia, debat o lectura compartida. Com a interacció literària incloem la producció de textos literaris que tenen com a funció el diàleg amb els textos inicials, que funcionen com a agents provocadors de l'escriptura.

El coneixement personal de l'autor del text i dels espais que li són associats estimula l'interès per la seua obra i n'activa la comprensió i interpretació, com hem tingut l'ocasió de comprovar. La reflexió sobre l'expressió literària de la intimitat es reforça amb la possibilitat de poder dialogar amb l'autor i protagonista dels versos. I, més encara, si pot activar-se la trobada en els mateixos llocs literaris descrits que amplien i estimulen la recepció lectora.

Finalment, les motivacions i els moments escolars que propicien la lectura són també significatius. L'expressió poètica de l'amor difícil és vista

de diferent manera per lectors de distintes edats, èpoques i contextos. La distinció entre lectors forts i febles és tan o més determinant que la seua edat o condició. Durant el desenvolupament del 'club de lectura' universitari descrit hem trobat tant lectors amb perfil feble, incapaçs de distingir entre l'experiència amorosa viscuda i la seua expressió poètica, com lectors més experimentats, que fins i tot han arribat a retraure versemblança al rerefons amorós d'uns poemes basats en el diàleg del jo poètic, establert des de la superioritat moral, amb el destinatari absent. En tot cas, allunyats de l'impacte per la dificultat amorosa, que havia estat un dels motius d'atenció i curiositat en els lectors adolescents.

Bibliografia

- Agamben, Giorgio (1999). «El lenguaje y la muerte. Séptima Jornada». A: Cabo, Fernando (ed.), *Teorías sobre la lírica*. Madrid: Arco, pp. 105-126.
- Álvarez, Enrique (2010). *Dentro/Fuera: El espacio homosexual masculino en la poesía española del siglo XX*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Bardin, Laurence (1996). *El análisis de contenido*. Madrid: Akal.
- Bataller, Alexandre (2009). «Vinclar versos com palmeres: Notes sobre l'obra poètica de Gaspar Jaén i Urban». *Reduccions: Revista de poesia*, 95, pp. 77-103.
- Bataller, Alexandre (2010). «Del poema al poemari: un model de seqüència didàctica basat en l'escriptura poètica». A: *Interacció comunicativa i ensenyament de llengües*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, pp. 327-338.
- Bataller, Alexandre (2012). «L'art de la memòria i les arts de viure i de ben morir: Introducció al llegat poètic de Gaspar Jaén i Urban». A: Jaén, Gaspar, *Testament. Sonets de l'hort de palmeres*. Tarragona: Arola Editors; Publicacions URV, pp. 9-61.
- Cantero, Víctor (2009). «Los fantasmas del deseo en la poesía de Luis Cernuda o cómo potenciar la educación emocio-afectivo-sexual de los adolescentes en la ESO». *Didáctica. Lengua y Literatura*, 21, pp. 67-97.
- Cavalli, Daniela (2011). «La escritura reflexiva para acceder a y potenciar la experiencia de lectura de un poema». *Bellaterra Journal of Teaching & Learning Language & Literature*, 4 (3), pp. 24-37.
- Chabanne, Jean-Charles; Bucheton, Dominique (2002). *Parler et écrire pour penser, apprendre et se construire. L'écrit et l'oral réflexifs*. París: Presses Universitaires de France.
- Dufays, Jean-Louis (2007). «Le pluriel des réceptions effectives». *La Recherche*, 46, pp. 71-90.
- Eco, Umberto (1981). *Lector in fabula: La cooperació interpretativa en el textu narrativu*. Barcelona: Lumen.

- Hinarejos, Alicia (1998). «Temples de sal». A: *Arran de terra: 12 poemaris*. Manises: Fundació Municipal de Cultura i Joventut. Ajuntament de Manises, pp. 217-227.
- Jaén, Gaspar (1991). *Fragments*. València: Edicions 3 i 4.
- Jaén, Gaspar (2000). «Presentació i comentari de *Fragments* amb alumnes de batxillerat». València: IES Campanar (inèdit).
- Jean, Georges (1996). *La poesía en la escuela: hacia una escuela de la poesía*. Madrid: Ediciones de la Torre.
- Jover, Guadalupe (2007). *Un món per llegir: Educació, adolescents i literatura*. Barcelona: Associació de Mestres Rosa Sensat.
- Krippendorff, Klaus (1990). *Metodología de análisis de contenido: teoría y práctica*. Barcelona: Paidós
- Llorens, Ramón F. (2008). «La consciència poètica del lector adolescent, clave para la formación lectora». *Tabanque Revista Pedagógica*, 21, pp. 11-24.
- Mendoza, Antonio (1996). «El intertexto del lector: Un análisis desde la perspectiva de la enseñanza de la Literatura». *Signa: Revista de la Asociación Española de Semiótica*, 5, pp. 265-288.
- Parcerisas, Francesc (1992). «La veu del poeta». *El País*, suplement *Quadern*, 19 de març, p. 5.
- Ramos, Joan Marc; Ambròs, Alba (2008). «Estrategias de recepción del texto poético para el alumnado de la ESO». En: Mendoza, Antonio (coord.). *Textos entre textos: las conexiones textuales en la formación del lector*. Barcelona: Horsori, pp. 143-158.
- Riffaterre, Michael (1991). «Compulsory Reader Response: The Intertextual Drive». In: Worton, Michael; Still, Judith (eds.), *Intertextuality*. Manchester: Manchester University Press, pp 56-78.
- Scarano, Laura (2009). «Rituales de intimidad: cuerpo, experiencia y lenguaje». *CELEHIS Revista del Centro de Letras Hispanoamericanas*, 20, pp. 205-228.
- Sòria, Enric (1997). «Escrit des del silenci: Notícia de la poesia valenciana recent». *Caplletra*, 22, pp. 203-216.

